

УДК 343.85

В. В. Шендрик

**КООРДИНАЦІЯ СЛІДЧОЇ ТА ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ
ДІЯЛЬНОСТІ У СФЕРІ ПРОТИДІЇ ЗАЙНЯТТЮ ГРАЛЬНИМ БІЗНЕСОМ
В УКРАЇНІ**

Розглянуто засоби протидії зайняттю гральним бізнесом в Україні. Проаналізовано проблеми координації слідчої та оперативно-розшукової діяльності в зазначеній сфері та їх вплив на стан правопорядку у галузі господарювання. На підставі цього розроблено рекомендації щодо підвищення ефективності взаємодії слідчого та оперативного працівника у сфері протидії зайняттю гральним бізнесом, зокрема під час кримінального провадження.

Ключові слова: протидія, заборона, азартні ігри, гральний бізнес, покарання, оперативно-розшукова діяльність, оперативний працівник.

Заборону щодо зайняття гральним бізнесом відносять до найбільш дискусійних у науці питань, пов'язаних зі складами конкретних злочинів у сфері господарської діяльності [1, с. 377–378].

Стрімкий розвиток сучасних технологій, насамперед телекомунікаційних, лише сприяє збільшенню масштабів організованих форм грального бізнесу. Водночас гральний бізнес не так приносить суспільству користь, як завдає шкоди. Остання вимірюється не лише економічними втратами (відволікання гравців від суспільно корисної

© Шендрик В. В., 2014

праці, погіршення їх матеріального стану через програші в азартних іграх), а й впливає на психічне здоров'я населення, підриває моральні засади життєдіяльності.

Важливість якісного проведення належним чином оперативно-розшукових заходів, так само як і слідчих (розшукових) дій, спрямованих на виявлення факту зайняття гральним бізнесом, обумовлена, з одного боку, впливом на ефективність розслідування, а з іншого – необхідністю захисту прав, свобод і законних інтересів громадян, які є учасниками злочину. Це стосується не тільки підозрюваних осіб, реально винних у злочині, і осіб, які фактично не є співучасниками злочину, а лише використовуються організаторами для обслуговування грального закладу. Усе вищезазначене обумовлює особливу актуальність наукової розробки адекватних і дієвих засобів протидії зайняттю гральним бізнесом на основі ефективної координації слідчої й оперативно-розшукової діяльності.

Правові аспекти розвитку грального бізнесу в Україні, кримінально-правова та кримінологічна характеристика організації азартних ігор, особливості розслідування таких діянь були предметом наукових досліджень Д. Гетманцева, О. Гладуна, О. Дудорова, Г. Дюби, Є. Ковтуна, І. Медицького, М. Палія, Н. Петричко, А. Політової, А. Савченка, З. Топорецької, В. Топчія та інших. Водночас реформування політики у сфері кримінальної юстиції та законодавства про кримінальну відповідальність спричинило певні зміни у системі протидії зайняттю гральним бізнесом, що не знайшли наукового обґрунтування. Тому **завданнями** цієї статті є висвітлення існуючої системи засобів протидії зайняттю гральним бізнесом в Україні, з'ясування проблем їх практичного застосування та формулювання пропозицій щодо координації слідчої та оперативно-розшукової діяльності для підвищення ефективності протидії зайняттю гральним бізнесом в Україні.

У зв'язку із поступовим процесом процесуалізації ОРД захист прав громадян у її ході повинен відповідати принципам кримінального процесу і служити його завданням, закріпленим у ст. 2 КПК України. Досліджені матеріали судово-слідчої практики показали недостатню ефективність негласних заходів із виявлення фактів зайняття гральним бізнесом.

У більшості випадків встановлюється лише один учасник злочину, не дивлячись на те, що гральний бізнес визнано «супутником» організованої злочинності. Інші особи, причетні до події, проходять у справі як свідки, або навіть потерпілих, більш того, в 27 випадках інші особи, які брали участь у зайнятті гральним бізнесом, не були встановлені, причому судячи із матеріалів цих справ, саме вони і відігравали роль організаторів: надавали приміщення, гральні засоби, наймали працівників, забирали прибутки, фінансували виграші тощо. І якщо неможливість встановлення особи, яка виконувала роль співвиконавця,

можна списати на об'єктивні обставини, то викликає занепокоєння факт, коли не встановлюється особа, яка має стосунок до певного об'єкта власності – приміщення чи гральних засобів.

Ми впевнені, що такі випадки стали можливими через неефективне проведення негласних заходів зі збирання та фіксації інформації про злочин. Негласні заходи найчастіше спрямовано на викриття одного грального закладу та осіб, які перебувають у ньому на момент виявлення. Мета встановлення всіх співучасників, інших гральних закладів, які відкрито цими особами, не ставиться і не досягається. Інші гральні заклади, до діяльності яких причетний підозрюваний, викриваються тільки якщо він сам на них укаже.

Така низька ефективність діяльності з виявлення, припинення та розслідування грального бізнесу призвела до укриття більшого його обсягу від правосуддя – його латентності.

Цьому становищу сприяють непослідовна, популістична політика держави з протидії гральному бізнесу, положення законів, у яких вона виражається, і далі по вертикалі – керівні вказівки та методичні рекомендації щодо елементарної діяльності з виявлення, документування та розслідування зайняття гральним бізнесом [2, с. 15].

Працівники міліції відповідно до п. 2 ст. 10 Закону України «Про міліцію» [3] зобов'язані виявляти, запобігати і припиняти кримінальні правопорушення та згідно з п. 32 ст. 10 – забезпечувати в межах своїх повноважень виконання вимог закону про заборону грального бізнесу в Україні.

У новому КПК та в Законі «Про ОРД» з відповідними змінами досудове розслідування та ОРД чітко розділено за підставами проведення. Стосовно злочинів ОРД здійснюється тільки якщо отримано інформацію про їх підготовку, а у разі появи даних щодо вже вчиненого злочину не пізніше 24 годин має бути відкрито кримінальне провадження і розпочато досудове розслідування.

З іншого боку, слідчий отримав можливість проведення негласних слідчих (розшукових) дій, які мають характер оперативно-розшукових заходів, і за вже розпочатим досудовим розслідуванням оперативні працівники можуть проводити негласні заходи лише за дорученням слідчого і в порядку, встановленому КПК. Таким чином, оперативні працівники втратили можливість бути повноправними суб'єктами взаємодії в ході досудового розслідування і стають тільки помічниками слідчого, який фактично керує всім розслідуванням і залучає оперативні підрозділи лише до окремих слідчих (розшукових) дій.

Така ситуація, з огляду на давно доведену необхідність взаємодії оперативників та слідчих на всіх етапах виявлення та розслідування злочинів, не буде сприяти ефективності кримінального провадження, тому що призведе до чіткого розділення праці оперативних працівників та слідчих. Перші будуть націлені в своїй роботі тільки на виявлення злочинів, що готуються, і не будуть допускати до участі в ній слідчих – лише після передачі матеріалів з ознаками вже вчиненого

злочину, а другі – несучи відповідальність за все розслідування і залучаючи оперативних працівників тільки до окремих негласних слідчих (розшукових) дій, не зможуть добитися від них ефективної співпраці.

Розгляд процесу розслідування злочинів передбачає дослідження його через призму так званих етапів розслідування. Під етапами розуміються такі елементи розслідування злочину, які являють собою взаємозалежну систему дій, об'єднаних єдністю завдань, умовами розслідування, специфікою криміналістичних прийомів [4, с. 580].

Разом з тим, на наш погляд, немаловажним є процес виявлення факту грального бізнесу до початку кримінального провадження, з яким зазвичай пов'язують момент вступу в початковий етап розслідування. Невипадково за часів свого існування стадії порушення кримінальної справи й перевірки первинних матеріалів розглядалися науковцями в сфері оперативно-розшукової діяльності та криміналістами як певний самостійний етап розслідування [5, с. 30].

Не дивлячись на безліч недоліків, стадія порушення кримінальної справи, як і інші стадії кримінального процесу, мала свої конкретні завдання, які випливали зі спільних завдань кримінального судочинства. Вони полягали в прийомі, розгляді, а в необхідних випадках і в доповненні потрібними відомостями первинних матеріалів про злочин з метою встановлення законності приводу й достатності підстав для порушення кримінальної справи [6; 7].

На нашу думку, накопичений донині досвід взаємодії оперативних працівників та слідчих на всіх етапах їх діяльності не повинен бути втраченим.

Координатором взаємодії слідчого та оперативного працівника повинен стати прокурор, якому новим КПК надано функцію процесуального керівництва досудовим розслідуванням. Можливості для здійснення цієї функції з моменту заведення оперативно-розшукової справи і до моменту оформлення обвинувального акта йому надано як КПК, так і Законом «Про ОРД».

Виходячи з такої можливості координаційної ролі прокурора, необхідно рекомендувати йому тримати під контролем оперативно-розшукові справи, які перебувають на етапі реалізації інформації про злочин, що готується, з метою своєчасного залучення до заходів із викриття злочину слідчого для забезпечення більш повноцінної передачі йому інформації про злочин та швидкого початку досудового розслідування.

Крім того, прокурор повинен орієнтувати як оперативного працівника, так і слідчого, на викриття всіх обставин зайняття гральним бізнесом. Підвищену увагу необхідно приділяти перевірці версій про вчинення злочину групою, причетність підозрюваних осіб до інших фактів зайняття гральним бізнесом, виявленню розміру незаконно отриманих прибутків, перевірці причетності власників приміщення та гральних засобів до зайняття гральним бізнесом та інших важливих даних.

Необхідним є проведення тривалого спостереження за учасниками злочину, гральними закладами з метою виявлення та фіксації (документування) всіх співучасників злочину та інших гральних закладів, організованих цими особами, сум незаконно отриманих доходів (часу виймання грошей з автоматів, «інкасації» – збиранню коштів організатором або його довіреною особою), свідків злочину, інших джерел доказів та важливих обставин події.

Отже, очевидною є необхідність у підвищенні ефективності використання негласних заходів у боротьбі з гральним бізнесом, тим більш, що цей злочин належить до категорії тяжких та особливо тяжких, і відповідно до КПК та Закону України «Про ОРД» проведення негласних слідчих (розшукових) дій та оперативно-розшукових заходів в цьому випадку дозволяються.

Інформація про окремих факт зайняття гральним бізнесом не повинна ставати приводом для проведення слідчих дій або оперативно-розшукових заходів, спрямованих на викриття та розслідування діяльності тільки цього одного грального закладу. Отримавши її, необхідно провести негласні заходи з метою виявлення:

- усіх учасників правопорушення; особливу увагу слід приділити виявленню осіб, які володіють приміщенням та гральними засобами, їх причетності до злочину;
- усіх гральних закладів, пов'язаних з особами, причетними до виявленого грального закладу;
- режиму праці грального закладу, кількості змін, часу змін;
- усіх працівників закладу, встановлення їх особи;
- часу виймки грошей із гральних засобів;
- часу «зняття» каси з грального закладу організатором або його довіреною особою;
- постійних клієнтів-гравців, встановлення їх особи;
- можливості негласної співпраці осіб, причетних до грального закладу, в т. ч. працівників або постійних клієнтів.

Виходячи з оптимальної сукупності даних про наявність на місці злочину найбільшої кількості співучасників та очевидців злочину, найбільшої суми доходів і використання негласної співпраці осіб, і слід проводити операцію, яка охоплюватиме негласні заходи із контролю за злочином, затримання злочинців на місці злочину, огляд місця події та інші слідчі дії, якщо досудове розслідування вже розпочато. В іншому випадку треба координувати слідчі дії із негласними слідчими (розшуковими) діями.

Отже, за своїм змістом, складністю й повнотою поставлених завдань, з оперативно-розшукової точки зору, етап виявлення грального бізнесу шляхом перевірок працівниками ОВС та проведення оперативно-розшукових заходів не повинен нічим відрізнятися від етапів розслідування.

Чітке розділення оперативно-розшукової діяльності та досудового розслідування, яке фактично запроваджено новим КПК і відповідними

змiнами законодавства, не позбавить слідчого необхідності оцiнювати отриманi вiд оперативного працiвника матерiали на предмет наявностi ознак злочину, крiм того, неякiсне мало результативне проведення оперативно-розшукових заходiв позбавить слідчого можливостi отримати результат вiд негласних слiдчих (розшукових) дiй у ходi досудового розслiдування, оскiльки, якщо факт уваги до дiяльностi грального закладу буде виявлено, особи, якi не були затриманi у ходi оперативної розробки i мають стосунок до грального бiзнесу, використовують усi можливостi для приховання своєї причетностi до цього закладу та згорнуть дiяльнiсть iнших закладiв, якi дiяли паралельно виявленому i можуть бути викритi, якщо затриманi особи мали iнформацiю про них.

Говорячи про значущiсть у таких випадках оперативно-розшукових заходiв, доцiльно нагадати слова О. Ю. Шумiлова про те, що за iншого пiдходу було б досить важко забезпечити невідворотнiсть кримiнальної вiдповiдальностi для осiб, що вчиняють навмиснi злочини потай, з рiзними хитруваннями [8, с. 15].

Проте цi заходи не повиннi бути спрямованi лише на фiксацiю подiї взагалi та затримання всiх, хто попав у поле зору. Їх мета – збирання якомога бiльшого обсягу iнформацiї про подiю злочину, яка має доказове значення i iндивiдуалiзує дiяння кожного її учасника, а на перспективу – отримання iнформацiї про iншi злочиннi дiяння, насамперед про факти зайняття гральним бiзнесом в iнших закладах. Отже, виявлення злочину, яке полягає у пiдготовцi та проведеннi операцiї iз затримання злочинцiв, вимагає чiткого визначення завдань, плану дiй i заходiв, що мають iндивiдуальнi тактичнi особливостi.

Зайняття гральним бiзнесом складає враження цiлком очевидного злочину. На момент надходження матерiалiв перевiрки слiдчий має всi пiдстави почати досудове розслiдування, i в принципі всi матерiали для побудови доказової бази в нього вже є. Проте нам залишається констатувати, що цi матерiали стосуються тiльки одного грального закладу i тих осiб, якi були безпосередньо в ньому затриманi або зв'язок яких з дiяльнiстю цього закладу вдається виявити за належнiстю їм примiщення або гральних засобiв. Iмовiрнiсть установлення у ходi досудового розслiдування iнших фактiв зайняття цими особами гральним бiзнесом та iнших спiвучасникiв цих осiб є дуже малою. Отже, цi обставини та особи повиннi встановлюватися ще на етапi виявлення злочину негласними заходами, зокрема в ходi оперативної розробки.

З метою перевiрки версiї про пiдготовку до зайняття гральним бiзнесом необхідно чiтко, вiдповiдно до структури оперативно-розшукової характеристики злочину визначити якiсний склад i черговiсть проведення оперативно-розшукових заходiв, якi б у результатi дали повноцiнний доказовий матерiал для розслiдування з охопленням усiх злочинних епiзодiв та встановленням особи всiх їх учасникiв.

До початку досудового розслідування та в його ході необхідно ефективно використовувати негласні заходи, завданням яких має стати наступне.

1. *Установлення всіх учасників злочинної групи.* Ступінь вирішення цього завдання можна оцінити як недостатню. У 14 % епізодів грального бізнесу в обвинувальних висновках констатується факт вчинення злочинів разом з «невстановленими слідством особами», що відображає не всю картину, а лише ту частину справ, де стосовно факту участі «невстановлених» осіб у вчиненні злочину є незаперечні докази у вигляді показань свідків, слідів, залишених на місці події, тощо.

2. *Установлення всіх епізодів злочинної діяльності групи,* раніше не відомих, включно з перевіркою її членів на причетність до вчинення зареєстрованих нерозкритих злочинів, а також латентних, про які не надходило заяв і повідомлень. Особливе значення має перевірка на причетність до вчинення злочинів, щодо яких уже є інші підозрювані й обвинувачувані. Як показує практика розслідування групових злочинів, нерідко велика кількість з них, особливо ті, що мають міжрегіональний характер навіть у масштабах області або району, здійснюються різним складом співучасників. У разі розкриття декількох епізодів установлені члени групи дають зізнання в повному обсязі тільки стосовно інкримінованих їм епізодів. Це необхідно враховувати в разі отримання інформації про зайняття гральним бізнесом групою осіб.

3. Реалії сучасної злочинності є такими, що злочинні групи ретельно готуються до вчинення злочинів, намагаються не залишати слідів на місці події, а залишені сліди знищують, тож з очевидною гостротою постає *проблема використання негласних заходів для пошуку слідів злочинів, а також встановлення способів їх приховання.*

Наприклад, більшість фактів зайняття гральним бізнесом пов'язана з використанням технічних засобів (гральних автоматів, комп'ютерів), проте привертає увагу те, що експертиза цих пристроїв на предмет наявності механізмів та обладнання для азартних ігор у більшості випадків не проводиться (проводиться лише у 23 % випадків), а її результати не використовуються як докази, хоча факт проведення азартних ігор повинен перебувати в основі обвинувачення, він підтверджується результатами контрольної закупівлі та свідченнями очевидців. Проте у разі, наприклад, відмови від свідчень, або їх зміни, а також визнання нікчемними результатів проведення відповідних негласних заходів, обвинувачення втратить свої підстави. Отже, таке зневажливе ставлення до використання криміналістичних знань у розслідуванні є неприпустимим.

4. *Пошук нових джерел інформації, встановлення свідків уже виявлених у ході розслідування нових епізодів.* Підвищену актуальність це завдання отримує в сучасних умовах, коли необхідно знаходити

додаткові докази, щоб спростувати доводи захисту про вчинення нібито злочину одноосібно, непричетність до інших злочинів. Цілком очевидно, що важко переоцінити значення для розслідування негласного отримання інформації про свідків (гравців та працівників закладу), які не звернулися вчасно в правоохоронні органи за мотивацією остраху розправи з боку членів злочинної групи або притягнення до відповідальності за участь в азартних іграх чи як співучасника.

5. *Установлення місць зберігання засобів злочину, незаконно отриманого майна.* Це завдання оперативниками та слідчими не ставиться й не вирішується. Зокрема, навіть виявлені випадки, коли у ході огляду місця події на комп'ютери, знайдені у гральному закладі разом із гральними автоматами, не було звернуто уваги. Отже, казати про докладання зусиль щодо виявлення гральних серверів, які можуть знаходитися навіть у тій самій будівлі, але в іншому приміщенні, не доводиться. Те ж саме стосується незаконно отриманих прибутків та майна, на що також нами вже зверталася увага. Таким чином, це завдання повинне завжди ставитися та вирішуватися негласними заходами, якщо гласні не дали результатів.

6. Застосування негласних можливостей може дозволити також більш *детально диференціювати злочинні дії кожного члена групи*, особливо це стосується доказування організаторської ролі лідера.

7. Важко переоцінити значення для ефективного кримінального переслідування *пошуку інформації, використаної в тактиці слідчих дій*. До неї, в першу чергу, належать відомості, що характеризують усю групу в цілому: про норми поведінки, відносини усередині цієї групи й з іншими злочинними групами, що неможливо зробити гласним шляхом. Особливо це стосується злочинних груп високого ступеня організованості. Як свідчить практика, одержання цієї інформації в ході допитів є ускладненим, а часом і неможливим через традиції злочинної ідеології, цілої системи кланових норм поведінки, включно з ритуалом клятви, груповим примусом, помстою.

8. У сучасних умовах зростаючої змагальності кримінального процесу набуває великої актуальності *перевірка за допомогою негласних можливостей наявних у розпорядженні слідства доказів*, особливо представлених лінією захисту, а також свідками, чия добросовісність, об'єктивність й незацікавленість викликає сумніви. Необхідність цього обумовлена, з одного боку, впливом протидії злочинців, що виражається або у впливі на свідків, або в самообмові затриманих співучасників.

9. Першорядне значення використання слідчим негласних заходів у розслідуванні, особливо якщо встановлено причетність до нього організованих угруповань, має *завдання встановлення намірів підозрюваних та їх зв'язків у частині їх поведінки під час проведення розслідування й судового розгляду*. Особливо це стосується їх планів щодо протидії вирішенню завдань доказування.

У випадку одержання інформації, що свідчить про протиправні наміри злочинців та їх зв'язків натиснути на учасників кримінального процесу з боку обвинувачення, знищити предмети й документи, що можуть мати доказове значення, виявити іншу протидію слідчому або прокуророві, слідчий повинен поставити перед оперативними підрозділами завдання щодо припинення цих дій шляхом використання негласних заходів та можливостей оперативно-розшукової діяльності.

Таким чином, характер і обсяг завдань, вирішуваних у ході використання слідчим негласних заходів під час розслідуванні незаконного грального бізнесу, зокрема із залученням оперативних підрозділів, підкреслюють нагальну потребу у подальшій ефективній взаємодії слідчих та оперативних підрозділів, в якій слідчий та прокурор у межах своїх повноважень повинні стати координаторами, беручи від положень нового КПК найбільш користі. В описаних нами сучасних умовах протидії гральному бізнесу це є найважливішим фактором успішного досягнення кінцевих результатів кримінального переслідування.

Список використаних джерел: 1. Правова доктрина України : у 5 т. / [В. Я. Тацій, В. І. Борисов, В. С. Батиргареева та ін.] ; за заг. ред. В. Я. Тація, В. І. Борисова. – Харків : Право, 2013. – Т. 5 : Кримінально-правові науки в Україні: стан, проблеми та шляхи розвитку. – 1240 с. 2. Методичні рекомендації щодо виявлення, документування, розслідування злочинів, пов'язаних з наданням послуг у сфері грального бізнесу, та позовної діяльності відповідно до ст. 3 Закону України «Про заборону грального бізнесу в Україні» / Департамент держ. служби боротьби з екон. злочинністю ; Голов. слід. упр. ; Держ. н.-д. експерт.-криміналіст. центр ; Упр. юрид. забезпечення. – Київ, 2011. – 38 с. 3. Про міліцію : закон України від 20 груд. 1990 р. № 565-XII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/565-12>. 4. Возгрин И. А. Структура частных криминалистических методик расследования преступлений / И. А. Возгрин // Криминалистика : учебник / под ред. И. Ф. Крылова, А. И. Быстрыкина. – М. : Дело, 2001. – С. 571–676. 5. Ковтун Н. Н. Сущность и содержание функции уголовного преследования в уголовном процессе России / Н. Н. Ковтун, А. П. Кузнецов // Российский судья. – 2004. – № 6. – С. 29–31. 6. Погорецький М. А. Функціональне призначення оперативно-розшукової діяльності у кримінальному процесі : [монографія] / М. А. Погорецький. – Харків : Арсіс, 2007. – 574 с. 7. Правові й організаційно-процедурні основи здійснення оперативно-розшукової діяльності органів внутрішніх справ в Україні. Загальна частина : [навч. посіб.] / [Б. І. Бараненко, Д. О. Бабічев, О. В. Бочковий та ін.] ; за ред. А. В. Іщенко, Б. І. Бараненка. – Луганськ : РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2011. – 360 с. 8. Шумилов А. Ю. Курс основ оперативно-розшукной деятельности : учеб. для вузов / А. Ю. Шумилов. – М. : Издат. дом Шумиловой И. И., 2008. – 391 с.

Надійшла до редколегії 06.10.2014

Шендрик В. В. Координация следственной и оперативно-розыскной деятельности в сфере противодействия занятию игральным бизнесом в Украине

Рассмотрены средства противодействия занятию игорным бизнесом в Украине. Проанализированы проблемы координации следственной и оперативно-розыскной деятельности в указанной сфере и их влияние на состояние правопорядка в области хозяйствования. На этой основе разработаны рекомендации относительно повышения эффективности взаимодействия следователя и оперативного работника в сфере противодействия занятию игорным бизнесом, в частности во время уголовного производства.

Ключевые слова: противодействие, запрет, азартные игры, игорный бизнес, наказание, оперативно-розыскная деятельность, оперативный работник.

Shendryk V. V. Coordination of investigative, operative and search activity in the sphere of counteracting gambling business in Ukraine

Means of counteracting gambling business in Ukraine are considered. The problems of coordination between investigative and operative and search activities in this field and their impact on the rule of law in the field of economic management are analyzed. On this basis the author offered some recommendations to improve the efficiency of interaction between the investigator and the operative officer in the sphere of counteracting gambling business in particular during the criminal proceedings.

Keywords: counteraction, prohibition, gambling, gambling business, punishment, operative and search activity, operative officer.

